

OYOQ KIYIMI IZLARINI TRASOLOGIK TADQIQ QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH VA ULARNING JINOYATLARNI OCHISHDAGI IDENTIFIKATSION AHAMIYATI.

Qirg'izboev Ma'rufjon Odiljon o'g'li

O'zbekiston respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Akademiyasi Kriminalistik ekspertizalar kafedrasida o'qituvchisi

Tel: 94-174-50-40

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20555678>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil

Ma'qullandi: 28-may 2026 yil

Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEYWORDS

trasologiya, oyoq kiyimi izlari, kriminalistika, identifikatsiya, trasologik ekspertiza, jinoyat joyi, ekspert tadqiqoti.

ABSTRACT

Mazkur maqolada oyoq kiyimi izlarini trasologik tadqiq qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Oyoq kiyimi izlarining jinoyatlarni tergov qilishdagi ahamiyati, ularni aniqlash, qayd etish, saqlash va ekspertlik tadqiq qilish usullari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida trasologik tadqiqotlar metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Oyoq kiyimi izlarining shaxsni identifikatsiya qilish va jinoyat mexanizmini aniqlashdagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslangan.

Hozirgi kunda jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimida kriminalistikaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Jinoyatlarni o'z vaqtida va sifatli ochish, aybdor shaxslarni aniqlash hamda dalillarni to'g'ri baholash huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bu jarayonda moddiy izlar muhim ahamiyat kasb etadi. Moddiy izlar orasida oyoq kiyimi izlari eng ko'p uchraydigan va yuqori identifikatsion qiymatga ega bo'lgan dalil turlaridan biri hisoblanadi.

Trasologiya kriminalistikaning muhim sohalaridan biri bo'lib, moddiy ob'ektlarning o'zaro ta'siri natijasida hosil bo'lgan izlarni o'rganadi. Oyoq kiyimi izlari ham trasologik tadqiqot ob'ektlari qatoriga kiradi va ular jinoyatni ochishda muhim axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Bunday izlar orqali jinoyatchining harakat yo'nalishi, harakat tezligi, voqea joyidagi harakatlar ketma-ketligi hamda muayyan holatlarda uning shaxsi haqida ma'lumot olish mumkin.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va 3D-modellashtirish usullarining rivojlanishi trasologik ekspertiza imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda oyoq kiyimi izlarini yig'ish, qayd etish va tadqiq qilish bilan bog'liq qator muammolar saqlanib qolmoqda. Bu esa mazkur sohadagi ilmiy tadqiqotlarni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Oyoq kiyimi izlarining kriminalistik ahamiyati

Oyoq kiyimi izlari jinoyat joyida eng ko'p uchraydigan trasologik ob'ektlardan biri hisoblanadi. Ular insonning harakatlanishi natijasida turli muhitlarda hosil bo'ladi va muhim

kriminalistik ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Izlarda oyoq kiyimining umumiy va xususiy belgilari aks etadi.

Umumiy belgilarga oyoq kiyimining turi, modeli, o'lchami, tag qismi shakli va protektor naqshi kiradi. Xususiy belgilar esa oyoq kiyimidan foydalanish jarayonida hosil bo'lgan yeyilishlar, kesilishlar, yoriqlar va boshqa individual o'zgarishlardan iborat bo'ladi. Aynan ushbu xususiy belgilar muayyan oyoq kiyimini boshqalaridan ajratish imkonini beradi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, oyoq kiyimi izlari nafaqat muayyan shaxsning voqea joyida bo'lganligini tasdiqlash, balki jinoyat sodir etish mexanizmini aniqlash imkonini ham beradi. Masalan, izlar joylashuviga qarab jinoyatchining qaerdan kelgani va qaysi tomonga harakatlanganini aniqlash mumkin.

Oyoq kiyimi izlarini aniqlash va qayd etish metodikasi

Trasologik tadqiqot samaradorligi ko'p jihatdan izlarning to'g'ri aniqlanishi va qayd etilishiga bog'liq. Jinoyat joyini ko'zdan kechirish jarayonida izlarni topish va saqlab qolish uchun maxsus usullardan foydalaniladi.

Izlarni aniqlashda vizual kuzatish, yon tomondan yoritish, ultrabinafsha va infraqizil nurlardan foydalanish mumkin. Ayniqsa, ko'rinmas yoki yaxshi saqlanmagan izlarni aniqlashda maxsus yoritish vositalari muhim ahamiyatga ega.

Izlarni qayd etish jarayonida fotosuratga olish asosiy usul hisoblanadi. Fotosuratlar umumiy, o'rta va yirik planlarda olinadi. Shu bilan birga masshtabli fotosuratlar ham tayyorlanadi. Bu keyinchalik izlarni o'lchash va qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Hajmli izlarni saqlab qolish uchun gips qoliplari va silikon massalardan foydalaniladi. Bu usullar izning barcha xususiyatlarini saqlash imkonini berib, keyingi ekspertlik tadqiqotlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Oyoq kiyimi izlarini ekspertlik tadqiq qilish bosqichlari

Oyoq kiyimi izlarini tadqiq qilish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda izning umumiy holati baholanadi. Uning saqlanganlik darajasi, hosil bo'lish mexanizmi va tadqiqot uchun yaroqliligi aniqlanadi.

Ikkinchi bosqichda umumiy belgilar tahlil qilinadi. Bu orqali oyoq kiyimining turi va taxminiy modeli belgilanadi.

Uchinchi bosqichda xususiy belgilar o'rganiladi. Bu bosqich identifikatsiya jarayonining asosiy qismi hisoblanadi.

To'rtinchi bosqichda voqea joyidan olingan izlar gumon qilinuvchining oyoq kiyimidan olingan namunaviy izlar bilan qiyoslanadi.

Yakuniy bosqichda barcha belgilar baholanib, ekspert xulosasi shakllantiriladi.

Metodikani takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi trasologik ekspertiza sohasida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Birinchi, 3D-skanerlash texnologiyalari izlarni yuqori aniqlikda raqamlashtirish imkonini beradi. Bu esa izlarning hajmiy xususiyatlarini to'liq saqlashga xizmat qiladi.

Ikkinchi, fotogrammetriya texnologiyalari orqali bir nechta fotosurat asosida izning virtual modeli yaratiladi. Bu usul izlarni masofadan turib tahlil qilish imkonini beradi.

Uchinchi, sun'iy intellekt texnologiyalari izlarni avtomatik ravishda tahlil qilish va ma'lumotlar bazasi bilan solishtirish imkonini yaratmoqda. Bu inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi.

To'rtinchidan, milliy elektron ma'lumotlar bazasini yaratish muhim ahamiyatga ega. Bunday baza turli oyoq kiyimlari protektorlarini saqlash va avtomatik qidirish tizimini tashkil etish imkonini beradi.

Oyoq kiyimi izlarining identifikatsion ahamiyati

Oyoq kiyimi izlari jinoyatlarni tergov qilishda muhim identifikatsion ob'ekt hisoblanadi. Ularning yordamida muayyan oyoq kiyimi va uni kiygan shaxs haqida ma'lumot olish mumkin.

Izlarni tahlil qilish orqali jinoyatchining harakat yo'nalishi, harakat tezligi, voqea joyida bo'lgan shaxslar soni va boshqa muhim holatlar aniqlanadi. Bundan tashqari, bir xil izlarning turli joylarda uchrashi seriyali jinoyatlarni bog'lash imkonini beradi.

Ayrim hollarda aynan oyoq kiyimi izlari jinoyatni fosh qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ularni tadqiq qilish metodikasini takomillashtirish huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Oyoq kiyimi izlari trasologik ekspertizaning muhim ob'ektlaridan biri bo'lib, jinoyatlarni ochish va tergov qilishda katta ahamiyatga ega. Ularni to'g'ri aniqlash, qayd etish va tadqiq qilish jinoyatchini identifikatsiya qilish hamda voqea mexanizmini tiklash imkonini beradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar, 3D-modellashtirish, fotogrammetriya va sun'iy intellekt usullarini amaliyotga keng joriy etish trasologik tadqiqotlarning samaradorligini oshiradi. Shuningdek, elektron ma'lumotlar bazalarini shakllantirish va ekspertlarning malakasini muntazam oshirish mazkur sohani rivojlantirishning muhim omillari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Sud ekspertizasi to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
2. Belkin R.S. Kriminalistika: darslik. – Moskva: Norma, 2019.
3. Аверьянова Т.В. Судебная трасология. – Москва: Юрайт, 2020.
4. Майлис Н.П. Трасологическая экспертиза. – Москва, 2018.
5. Винберг А.И., Съхванкова М.В. Криминалистика: учебное пособие. – Москва: Инфра-М, 2018.
6. Россинская Е.Р., Галясъхина Е.И. Судебная экспертиза: учебник и практикум. – Москва: Юрайт, 2021.
7. Mirzayev A.M. Kriminalistika: darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti, 2020.
8. Saidov A.X., Hamidov B.B. Kriminalistika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.
9. Islomov Z.M. Sud ekspertizasi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Yurist Media Markazi, 2020.